

Święte księgi żydów, chrześcijan i muzułmanów w słowiańskim kręgu kulturowym

W dniach 10 i 11 grudnia br. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. “Święte księgi żydów, chrześcijan i muzułmanów w słowiańskim kręgu kulturowym”. Patronatem Honorowym konferencję objęli: Jego Magnificencja Rektor prof. dr hab. Andrzej Tretyn, Jego Ekscelencja Biskup Toruński dr Andrzej Suski i Jego Ekscelencja Mufti RP Tomasz Miśkiewicz. Celem spotkania naukowców z Polski i spoza jej granic (Białoruś, Litwa, Rosja, Węgry, Wielka Brytania) było zaprezentowanie wyników badań kitabistycznych, realizowanych w ramach projektu “Tefsir” oraz podjęcie problematyki z takich dziedzin badawczych jak: cerkiewistyka, dialektologia słowiańska, islamoznawstwo i translatoryka. Organizatorzy dedykowali konferencję profesorowi Czesławowi Łapiczowi, który w br. obchodził 70. rocznicę urodzin i 47-lecie pracy zawodowej.

Część oficjalną spotkania prowadziła dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska, kierownik Centrum Badań Kitabistycznych UMK. Powitała przybyłych na spotkanie gości oraz przedstawiła sylwetkę Jubilata, jego drogę naukową i osiągnięcia zawodowe. Warto zatem przypomnieć, że profesor Czesław Łapicz to uczony i pedagog, prawie od pół wieku związany z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu. W toruńskiej uczelni sprawował ważne i odpowiedzialne funkcje. Był prodziekanem (1990–1993) i dziekanem Wydziału Humanistycznego (2005–2008). Dwukrotnie piastował urząd prorektora ds. kształcenia (1993–1996 i 1999–2002). Pełnił ponadto obowiązki dyrektora Instytutu Filologii Słowiańskiej oraz był kierownikiem Zakładu Komparatystyki Słowiańskiej. Wyróżniała i wyróżnia go aktywna działalność w organizacjach naukowych i społecznych (m.in. w Polskim Towarzystwie Językoznawczym, Polskim Towarzystwie Białorutenistycznym, Towarzystwie Miłośników Języka Polskiego, Towarzystwie Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej), przynależność do komitetów redakcyjnych wielu czasopism i wydawnictw seryjnych (m.in. do *Rocznika Tatarów Polskich*, *Życia Tatarskiego*, *Rocznika Przekładoznawczego*, *Kultury i Edukacji*, *Slavistica Vilnensis*, *Krymsko-polskich Zeszytów Naukowych*), członkostwo w rozlicznych zespołach o charakterze twórczym, doradczym i eksperckim. W nauce zasłynął jako badacz gwar wschodniego pogranicza i cerkiewista, natomiast od lat 80. XX w. specjalizuje się w badaniach rękopiśmiennych tekstów Tatarów — muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, przede wszystkim kitabów i tefsirów. Efektem jego naukowych działań jest wprowadzenie do obiegu naukowego terminu kitabistyka jako nazwy subdyscypliny filologicznej. Z zakresu kitabistyki Cz. Łapicz opublikował kilkadziesiąt artykułów w językach polskim, rosyjskim i angielskim, a jego rozprawa: “Kitab Tatarów litewsko-polskich (Paleografia. Grafia. Język)” znana jest i ceniona przez badaczy zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami.

mi. Wieloletnie badania Łapicza w dziedzinie kitabistyki wieńczą prace nad przygotowaniem krytycznej edycji tatarskiego tłumaczenia świętej księgi islamu, podjęte w 2013 roku przez międzynarodowy zespół badaczy, w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, pt. “Tefsir — projekt filologiczno-historycznego opracowania oraz krytycznego wydania tzw. tefsiru Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego z 2. połowy XVI w. (pierwszego przekładu Koranu na język polski)”.

Tę niezwykłą uroczystość swoją obecnością zaszczylicili zatem: władze rektorskie w osobie Pani prof. Beaty Przyborowskiej, Prorektora ds Kształcenia UMK, władze miasta w osobie Pana Michała Zaleskiego, Prezydenta Torunia, Pan prof. Przemysław Nehring, Prodziekan Wydziału Filologicznego, władze Muzułmańskiego Związku Religijnego w osobie Jego Ekscelencji Muftiego Rzeczypospolitej Tomasa Miśkiewicza, jak również reprezentujący Jego Ekscelencję ks. biskupa Andrzeja Suskiego ksiądz prof. Jan Perszon z Wydziału Teologicznego UMK. Po wystąpieniu przedstawicieli władz Uniwersytetu oraz po przemówieniach gości honorowych Michał Zaleski, Prezydent Torunia, wręczając Profesorowi list gratulacyjny i statuetkę Szklanego Anioła, stwierdził m.in. “W takiej chwili, jak dzisiejszy jubileusz, reprezentanci świata nauki, ale także mieszkańcy Torunia mają okazję spojrzeć i docenić długoletnią obecność Pana Profesora w życiu akademickim i społecznym Torunia”. Mufti RP Tomasz Miśkiewicz przekazał Jubilatowi grawerton z pamiątkową dedykacją od tatarskiej społeczności muzułmańskiej. “Rocznik Tatarów Polskich”, którego tegoroczny numer zadedykowany był profesorowi Łapiczowi, wręczył Jubilatowi Musa Czachorowski. W czasie przeznaczonym na składanie życzeń listy gratulacyjne przekazali przedstawiciele wielu ośrodków naukowych z Polski (wśród nich można wymienić m.in. Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) oraz z zagranicy (Instytut Języka Litewskiego, Uniwersytet Wileński, Narodowa Akademia Nauk Białorusi w Mińsku, Uniwersytet im. Eötvösa Loránda w Budapeszcie, Uniwersytet w Mariborze, Slavic-Eurasian Research Center of Hokkaido University, Cambridge Central Asian Research Forum, and Research Associate, University of London, Theory and Practice in Comparative and Historical Perspective, Saint-Petersburg State University, School of Oriental & African Studies University of London), a także Prezes Towarzystwa Miłośników Ziemi Wileńskiej Pan Józef Szyłęjko. Do życzeń i gratulacji dołączył również Pan Piotr Całbecki, Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, w którego imieniu wystąpił Pan Adam Banaszak, Wiceprzewodniczący Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego, delegat Polski do Komitetu Regionów Unii Europejskiej w Brukseli.

Szczególnie wzruszającym momentem były życzenia Macieja Musy Konopackiego (urodzonego w Wilnie, polskiego Tataru, badacza i popularyzatora historii, kultury i religii Tatarów WKL, a zarazem jednego z pierwszych przewodników Profesora

Łapicza po drogach polsko-litewskiego Orientu), któremu w 2009 r. konferencję kitabistyczną dedykowali prof. Czesław Łapicz i dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska. Podeszły wiek i stan zdrowia uniemożliwiły mu obecność w Toruniu, zatem przesłał życzenia w postaci krótkiego filmu, nagranych przez dr. Adama Murada Murmana i dr. Michała Łyszczarza. Po obejrzeniu i wysłuchaniu pozdrowień z Gdańska głos zabrał prof. Czesław Łapicz, a po nim przemówienie okolicznościowe pt. “O Czesławie, nie tylko Łapiczu” wygłosiła prof. Krystyna Szcześniak z Uniwersytetu Gdańskiego. Część oficjalną uwieńczył występ tatarskiego zespołu “Buńczuk”. Dla wzruszonego Jubilata zatańczyli i zaśpiewali Emilia oraz Selim Mucharscy. Najpierw był znany krymskotatarski taniec w parach — *hajtarma* (haytarma), potem solowy występ Emilki w narodowym tańcu — *tim tym* (tim tim), natomiast na zakończenie “buńczukowi” artyści wykonali piosenkę *kalenin tubunde* (*qalenin tübünde*). Nie byli to jedyni przedstawiciele środowiska tatarskiego. Do Torunia przyjechali bowiem m.in. Mufti Rzeczypospolitej Polskiej Tomasz Miśkiewicz, dr Artur Konopacki, dr Adam Murad Murman, red. Musa Czachorowski, Dżenneta i Mirosław Bogdanowiczowie, Anna i Krzysztof Mucharscy, doc. dr Galina Miszkiniene.

Po krótkiej przerwie rozpoczęły się obrady plenarne. Z niezwykle ciekawymi referatami na temat początków słowiańskiej kultury sakralnej, w tym piśmiennictwa, a zwłaszcza przekładów Biblii na języki słowiańskie wystąpili: prof. dr hab. Bogdan Walczak (UAM), który mówił o świętych księgach wielkich religii monoteistycznych w kulturze słowiańskiej, dr Shirin Akiner (University of London), która swoje wystąpienie poświęciła biblijnym źródłom, obecnym w tatarskiej literaturze religijnej, ks. prof. dr hab. Waldemar Chrostowski (UKSW), który zapoznał słuchaczy z najnowszymi odkryciami na temat przekładów Biblii na język białoruski, dr hab. Tomasz Mika, prof. UAM, wskazujący zależności między Biblią a upiśmiennieniem języka polskiego i prof. dr hab. Emil Tokarz (UŚ), który pokazał wpływ biblijnych tekstów na dwuwariantowy rozwój słoweńskiego języka literackiego.

W pierwszym dniu obrad odbyły się ponadto cztery panele tematyczne. Poświęcone były historii Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego: obrady prowadził prof. dr hab. Jan Tyszkiewicz, a głos zabrali prof. dr hab. Andrzej Zakrzewski z UW (“Przekonanie o szlachectwie Tatarów litewskich”), dr Marzena Godzińska z UW (“Czy alewici tureccy posiadają swoje święte księgi”) oraz dr Artur Konopacki z UwB (“Rola i znaczenie rękopiśmiennictwa religijnego w podtrzymywaniu i budowaniu tożsamości Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego”), kulturze i religii prawosławia: sekcji przewodniczył prof. dr hab. Bogdan Walczak, a referaty wygłosili dr hab. Lech Zieliński, prof. UMK (“Od wspólnych źródeł przez podziały ku odnajdowaniu wspólnego odniesienia, czyli kilka uwag o wpływie duchowości prawosławnej na kościoły zachodni XXI wieku na przykładzie modlitwy serca”), dr hab. Stefan Grzybowski, prof. UMK (“Badania nad gwarą starowierców w Polsce”), dr hab. Michał Głuszkowski z UMK (“Religia jako czynnik powstrzymujący zmianę językową w

społeczności staroobrzędowców w Polsce”), mgr Magdalena Grupa z UMK (“Kilka uwag na temat frazeologii sfery religijnej w gwarze staroobrzędowców mieszkających w Polsce”), badaniom kitabistycznym: obrady moderował prof. dr hab. Emil Tokarz, a wystąpili prof. dr hab. Marek M. Dziekan z UŁ (“Ortografia arabskiego tekstu Koranu w tefsirze Jozefowicza na podstawie sury Ja Sin”), doc. dr Michaił Tarelka z Białoruskiej Akademii Nauk (“Праблемы транслітарачыі тэкстаў тафсіра 1723 г. з Аліты і тафсіра Юзэфова XIX ст.”), doc. dr Galina Miszkinene z Instytutu Języka Litewskiego (“Zasady i techniki kopiowania rękopisów (na przykładzie Tefsiru Józefowa z 1890 r.)”), prof. dr hab. Sergiej Temczyn z Instytutu Języka Litewskiego (“Tekstologia 36-ej sury w polskim przekładzie Koranu z rękopisów Tatarów WKL: pierwsze wyniki badań”), doc. dr Iryna Synkowa z Uniwersytetu w Mińsku (“Каментар на суры 78–114 у рукапісах татараў былога ВКЛ і яго суадносіны з татарскім перакладам Карана на польскую мову”) oraz translatoryce koranicznej i literaturze tatarskiej: sekcji przewodniczyła prof. dr hab. Swietłana Czerwonaja, a wystąpili dr hab. Izabela Kończak z UŁ (“Teodor Szumowski i jego poetycki przekład Koranu na język rosyjski”), dr Grzegorz Czerwiński z UwB (“Wiersze Stanisława Kryczyńskiego, czyli początek współczesnej poezji polskich Tatarów”) oraz red. Musa Czachorowski (“Poezja tatarska w Polsce — inspiracje i aspiracje”).

Kolejny dzień również wypełniały wykłady, które cieszyły się dużym zainteresowaniem słuchaczy, co bezpośrednio przejawiało się w postaci pełnych sal obrad. Pierwszy panel dotyczył szczegółowych problemów z zakresu gramatyki i semantyki świętych ksiąg. Moderowała go dr hab. Izabela Kończak, a referaty wygłosili dr hab. Arleta Szulc z UMK (“Uwagi o leksykalnej wariantywności psalterzowych redakcji cerkiewnoślawiańskich”), dr Izabela Winiarska-Górska z UW (“Tablice domowe, czyli «ekonomie» w katechizmach ewangelickich z XVI i XVII wieku”), dr Piotr Sobotka z UMK (“Biblijne rzeczowniki w liczbie podwójnej i mnogiej oraz ich słowiańskie odpowiedniki”), dr hab. Agata S. Nalborczyk z UW (“Egzegeza koraniczna z perspektywy kobiecej — sposób na muzułmański feminizm”) oraz dr Michał Moch z UKW (“Hermeneutyka koraniczna Nasra Abu Zayda — nowe podejście do lektury świętej księgi islamu”). Panel kitabistyczny prowadził prof. dr hab. Sergiej Temczyn. Pierwszy z prelegentów prof. dr hab. Henryk Jankowski (UAM) przybliżył “Tureckie teksty w kitabie Mustafy Szahidewicza”, prof. dr hab. Swietłana Czerwonaja (UMK) wskazała istotne problemy badań muhirów litewskich i szamałów Tatarów kazańskich. Wystąpienie dr hab. Joanny Kulwickiej-Kamińskiej (UMK) dotyczyło analizy tekstologiczno-filologicznej chamaïtu ze zbiorów Muzeum Historycznego w Białymstoku, natomiast dr Iwony Radziszewskiej (UG) chamaïłów jako tatarskich silva rerum. Dr Michał Łyszczarz (UWM) omówił “Znaczenie piśmiennictwa religijnego we współczesnym życiu polskich Tatarów”.

Konferencję zamykała sesja plenarna, na którą zaplanowano wykłady znakomitych gości z Polski i zagranicy: prof. dr hab. Nicolaia Dobronravina (Petersburski

Uniwersytet Państwowy, “Non-Arabic Manuscript Tafsir Studies: Perspectives of Comparative Research”), prof. dr. hab. Genadija Cychuna (Narodowa Akademia Nauk Białorusi, “Сляды беларускамоўнага субстрата ў тэфісах створаных на тэрыторыі былога ВКЛ”), prof. dr. hab. Feliksa Czyżewskiego (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, “O metodzie dokumentacji tekstów gwarowych na obszarze dwujęzycznym (na przykładzie wschodniej Lubelszczyzny) — uwagi z pozycji potrzeb tekstologii gwarowej”), dr. hab. Zofii Sawaniewskiej-Mochowej, prof. IS PAN (Instytut Slawistyki PAN, “KRESY w dyskursie naukowym, wspomnieniowym i wirtualnym. Refleksje językoznawcy”) oraz prof. dr. hab. Andrása Zoltána (Uniwersytet im. Loránda Eötvösa, Budapeszt, “Zapożyczenia węgierskie w Postyli z Niagowa”).

Konferencja cieszyła się dużym zainteresowaniem badaczy z Polski i zagranicznych ośrodków naukowych. Byli wśród nich językoznawcy (slawiści, orientaliści, etymolodzy), kulturoznawcy, literaturoznawcy, islamolodzy, teolodzy, historycy, a nawet... poeci. Przyciągnęła też uwagę mediów. Toruńskie spotkanie pokazało inter- i transdyscyplinarność kitabistyki, a zarazem jej rozwojowy charakter. Przybyli na konferencję goście i autorzy referatów odczuwali niedosyt wykładów i dyskusji. Ciągłym dalszym naukowym spotkaniem będzie zatem wieloautorska publikacja w “Chrestomatii teolingwistyki”.

Joanna Kulwicka-Kamińska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Grudzień 2015 r.